

BOOK REVIEW

Τίτλος: Ο Κάλιμπαν και η Μάγισσα: Γυναίκες, Σώμα και Πρωταρχική Συσσώρευση

Τίτλος πρωτοτύπου: Caliban and the Witch: Women, the Body and Primitive

Accumulation

Συγγραφέας: Silvia Federici

Μετάφραση: Ίρια Γραμμένου, Λία Γυιόκα, Παναγιώτης Μπίκας, Λουκής Χασιώτης

Έτος Έκδοσης: 2014

Εκδόσεις των Ξένων, Θεσσαλονίκη.

Η οικονομική κρίση που διανύουμε σήμερα ως συνέπεια της καπιταλιστικής κρίσης, έχει αλλάξει τη ζωή μας. Ωστόσο δεν μπορούμε να ερμηνεύσουμε αυτό που ζούμε, καθώς απουσιάζει το θεωρητικό σχήμα το οποίο θα μας βοηθούσε να δημιουργήσουμε μια ευρύτερη εικόνα, ώστε να βγαίνει νόημα. Το βιβλίο της Silvia Federici, καθηγήτριας σήμερα στο Πανεπιστήμιο Hofstra της Νέας Υόρκης και μιας από τις σημαντικότερες θεωρητικούς του γυναικείου κινήματος τις τελευταίες δεκαετίες, επιχειρεί ακριβώς αυτό: με μια συναρπαστική αφήγηση και με τη δεξιοτεχνία ενός προικισμένου ιστοριογράφου ξεδιπλώνει στα μάτια μας τη ζωή των υστερομεσαιωνικών κοινοτήτων και την παρουσία των γυναικών σε αυτές θυμίζοντάς μας ότι οι καπιταλιστικές κρίσεις πάντοτε ξεπερνιούνταν με τη δημιουργία μιας

ανθρωπότητας κοινωνικά απαξιωμένης, η οποία θα αποτελούσε το υπόστρωμα μιας νέας (!) καπιταλιστικής κοινωνίας. Η δημιουργία ενός πληθυσμού χωρίς δικαιώματα και η δημιουργία διακρίσεων εντός του παγκόσμιου εργατικού δυναμικού είναι συνθήκες κλειδιά για τη διαδικασία της πρωταρχικής συσσώρευσης, της διαδικασίας, δηλαδή, εκείνης κατά την οποία ο καπιταλισμός αρπάζει και καταστρέφει, έτσι ώστε να ανοίξει το δρόμο για ένα νέο κύκλο συσσώρευσης κεφαλαίου, ώστε να επιβιώσει και να αναπαραχθεί.

Η διαμονή της στη Νιγηρία τη δεκαετία του '90, κατά την οποία η χώρα μαστιζόταν από μια κρίση χρέους, της προσέφερε την «πρώτη ύλη» για το παρόν βιβλίο. Το ΔΝΤ και η Παγκόσμια Τράπεζα εξανάγκασαν την αφρικανική αυτή χώρα να υιοθετήσει ένα Πρόγραμμα Δομικής Προσαρμογής, το οποίο άλλωστε χρησιμοποιούνταν και χρησιμοποιείται ως πανάκεια από την Παγκόσμια Τράπεζα για την οικονομική ανάκαμψη σε ολόκληρο τον πλανήτη. Αν και δεδηλωμένος στόχος του Προγράμματος ήταν να καταστεί η Νιγηρία ανταγωνιστική στη διεθνή αγορά, σύντομα έγινε φανερό πως κάτι τέτοιο απαιτούσε έναν νέο κύκλο πρωταρχικής συσσώρευσης και τον εξορθολογισμό της κοινωνικής παραγωγής, που στόχευαν στην καταστροφή και των τελευταίων υπολειμμάτων κοινοτικής ιδιοκτησίας και κοινοτικών σχέσεων, επιβάλλοντας έτσι ακόμα πιο εντατικές μορφές εργασιακής εκμετάλλευσης. Στο πρόγραμμα περιλαμβανόταν, επίσης, ο έλεγχος των γεννήσεων, η μείωση δηλαδή του πληθυσμού, ο οποίος θεωρούνταν ότι ήταν υπερβολικά απείθαρχος και απαιτητικός για να εισέλθει στην παγκόσμια αγορά. Παράλληλα με την πολιτική αυτή υποδαυλίστηκε και μια εκστρατεία μισογυνισμού που κατήγγελλε τη ματαιοδοξία και τις υπερβολικές απαιτήσεις των γυναικών.

Το πλαίσιο αυτό της θύμισε τις κοινωνικές συνθήκες του κυνηγιού των μαγισσών στην Ευρώπη του 16^{ου} και του 17^{ου} αιώνα, καθώς και το ρόλο του κυνηγιού των μαγισσών στις αποικίες του Νέου Κόσμου. Θεώρησε ότι το κυνήγι αυτό υπήρξε ένας από τους πυλώνες της πρωταρχικής συσσώρευσης, αφού στο όνομα του διαβόλου κατέστρεψε έναν ολόκληρο κόσμο υποκειμένων, πρακτικών και γνώσεων που δεν συμβάδιζαν με την πρόοδο των καπιταλιστικών σχέσεων. Ο τίτλος, *Ο Κάλιμπαν και η μάγισσα*, εμπνευσμένος από την *Τρικομία* του Σαίξπηρ αντανακλά αυτήν την προσπάθεια. Ο Κάλιμπαν αντιπροσωπεύει το παγκόσμιο προλεταριάτο και ειδικότερα το προλεταριακό σώμα ως πεδίο και όργανο αντίστασης στη λογική του καπιταλισμού. Η μορφή της μάγισσας είναι η ενσάρκωση ενός κόσμου γυναικείων υποκειμένων τα οποία ο καπιταλισμός έπρεπε να καταστρέψει: την αιρετική, τη θεραπεύτρια, την ανυπάκουη σύζυγο, τη γυναίκα που τολμούσε να ζει μόνη, τη μάγισσα που δηλητηρίαζε το φαγητό του αφέντη και ενέπνεε τους σκλάβους να εξεγερθούν.

«Μίτος» της αφήγησης είναι η εξής παραδοχή: *ο καπιταλισμός δεν ήταν το αποτέλεσμα μιας εξελικτικής διαδικασίας, η οποία έφερνε στο προσκήνιο οικονομικές δυνάμεις που είχαν ωριμάσει στη μήτρα της παλιάς τάξης πραγμάτων. Ο καπιταλισμός ήταν η απάντηση των φεουδαρχών, των πατρικίων εμπόρων, των επισκόπων και των παπών σε μια κοινωνική σύγκρουση που διαρκούσε αιώνες και απειλούσε την εξουσία τους.* Εξαπολύθηκε έτσι μια πρωτοφανής επίθεση στα φτωχά στρώματα του πληθυσμού που περιλάμβανε ακόμα και τον αυταρχικό έλεγχο του σώματός τους. Στόχος όμως ήταν ιδιαίτερα το γυναικείο σώμα, καθώς αφαιρέθηκε από τις γυναίκες το δικαίωμα να ελέγχουν τη σεξουαλικότητά τους και την παραγωγική τους δυνατότητα, ταυτόχρονα δε απαξιώθηκε η εργασία και η κοινωνική τους θέση και οδηγήθηκαν ή μάλλον αναγκάστηκαν να περιοριστούν στο χώρο του σπιτιού. Το θηλυκό σώμα μετατράπηκε

σε όργανο για την αναπαραγωγή της εργασίας και την αύξηση του εργατικού δυναμικού, καθώς αντιμετωπιζόταν ως φυσική «εκκολαπτική μηχανή» που λειτουργεί σύμφωνα με κανόνες που βρίσκονται πέρα από τα όρια του γυναικείου ελέγχου (σ. 132). Στο σημείο αυτό η S. Federici κατηγορεί τον Φουκό, διότι παραγνώρισε τη διαδικασία της αναπαραγωγής, τον κατά φύλο καταμερισμό της εργασίας και τις αντίστοιχα διαφορετικές μορφές «πειθάρχησης του σώματος», παρασυρμένος από μια οιονεί μεταφυσική σύλληψη της εξουσίας, αποσυνδεδεμένη από τις συγκεκριμένες οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις που τη γεννούν.

Η επίθεση στο γυναικείο σώμα κορυφώθηκε με το κυνήγι των μαγισσών, που στην ουσία ήταν μια επίθεση τόσο στην αντίσταση των ευρωπαϊών γυναικών όσο και στην ισχύ που είχαν αποκτήσει χάρη στη σεξουαλικότητά τους, τον έλεγχο τους στην αναπαραγωγή και στην ικανότητά τους να θεραπεύουν. Η μάχη -όπως η συγγραφέας αναφέρει (σ. 238)- εναντίον της μαγείας συνοδεύει πάντοτε την ανάπτυξη του καπιταλισμού ακόμα και στις μέρες μας. Η μαγεία προϋποθέτει την πεποίθηση ότι ο κόσμος είναι ζωντανός, απρόβλεπτος και ότι υπάρχει μια δύναμη σε όλα τα πράγματα: στο νερό, τα δέντρα, τις ουσίες, τα λόγια. Ο καπιταλισμός όμως στοχεύει στον έλεγχο της φύσης. Αρνείται, επομένως, το απρόβλεπτο που υπονοεί η άσκηση της μαγείας, η οποία αποτελούσε εμπόδιο στον εξορθολογισμό της εργασιακής διαδικασίας και απειλή για την καθιέρωση της αρχής της ατομικής ευθύνης. Πάνω από όλα, η μαγεία έμοιαζε μια μορφή απειθαρχίας και άρνησης της εργασίας, ένα μέσο αντίστασης των αγροτών στην εξουσία. Ο κόσμος έπρεπε να «απομαγευτεί» προκειμένου να κυριαρχηθεί.

Εφαρμόζοντας, λοιπόν, στο παρόν τα μαθήματα του παρελθόντος, αντιλαμβανόμαστε ότι με έναν εναργέστατο τρόπο η S.Federici προσπαθεί να αναδείξει ότι η καπιταλιστική κρίση που παρακολουθούμε, είναι μια καθαρή ένδειξη της διαδικασίας

«πρωταρχική συσσώρευσης» γεγονός που σημαίνει ότι η ιδιωτικοποίηση της γης και άλλων κοινοτικών πόρων, η μαζική εξαθλίωση, η λεηλασία και η καλλιέργεια διαχωρισμών στις άλλοτε συνεκτικές κοινότητες είναι και πάλι στην παγκόσμια διάταξη. Μένει, επομένως, να διαβάσει κανείς το βιβλίο αυτό με την προσοχή που του αξίζει, για να διαπιστώσει ότι το παρόν που ζούμε γεννήθηκε από μια κοσμογονική ωμότητα, και θα αντιληφθεί έτσι την αληθινή ταυτότητα της Ευρώπης.

Αγγελόπουλος Γιώργος

Διδάκτορας Πανεπιστήμιο Πατρών

Διευθυντής Γυμνασίου Διακοφτού Αχαΐας